

відом практичної і наукової діяльності, до стандартизації і створення зведених каталогів;

— II план — це спроба запропонувати певну уніфіковану схему створення програми збереження, зокрема програми мікрофільмування та збереження інформації у цифровому вигляді, над чим і працює на даному етапі ВАТ «ІВП ВНІПТРАНСГАЗ»;

— III план — ілюстрація загальної схеми конкретним прикладом роботи на базі ВНІПТРАНСГАЗу.

На сьогодні необхідно зосередити зусилля на таких напрямках:

1) розробити механізм координації, планування

і впровадження кооперативних проектів мікрофільмування на підставі інтеграції до загальної технології цифрового збереження (співробітництво з бібліотеками й архівами);

2) вишукати джерела фінансування кооперативних проектів мікрофільмування;

3) вирішити питання стандартизації;

4) розробити сучасні стандарти забезпечення цілості матеріалів і сприяти їхньому поширенню;

5) організувати міжнародний обмін спеціалістами з метою їхньої підготовки в області забезпечення цілості матеріалів, особливо мікрофільмів.

УДК 0.25.7 9:651.925.4:7.025.026

**Ірина Скобець,
Галина Новікова**

КОПЮВАННЯ В БІБЛІОТЕКАХ ЯК ЗАСІБ ПОШИРЕННЯ І ЗБЕРІГАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Рассмотрено применение методов репрографии для обеспечения сохранности документальных фондов.

Найголовнішими завданнями всіх бібліотек, і особливо багатопрофільних, є якнайповніше задоволення потреб користувачів в інформації та забезпечення збереження фондів, як універсальної документної бази для прийдешніх поколінь. Ці два напрями в їх діяльності породжують природне протиріччя, зумовлене необхідністю стабілізації стану матеріальної основи документа в умовах зростання експлуатаційного навантаження на нього. Впровадження в бібліотечну практику методів репрографії (електрографія і мікрофотографія), які дозволяють отримати факсимільне відображення оригіналу, допомагає ефективно і на сучасному рівні вирішувати обидві проблеми, однак повністю не усуває існуючого протиріччя.

Сьогодні бібліотеки, як інформаційного центру, не можна уявити без електрографії (ксерокопіювання) — найбільш універсального щодо оперативності, технічних і сервісних можливостей засобу копіювання¹.

Вже майже тридцять років світовий ринок пропонує широкий вибір електрографічних апаратів від самих простих і дешевих до багатофункціональних, високопродуктивних і дорогих. Жорстка конкуренція фірм-виробників зумовлює короткий цикл випуску окремих моделей (в середньому 1,5-3 роки) і постійне їх удосконалення. Основні напрями цієї роботи: 1) покращання якості копій і розширення можливостей їх отримання; 2) підвищення швидкості копіювання (продуктивності машин); 3) безпечність роботи операторів; 4) простота обслуговування обладнання. Фактично, такий важливий аспект експлуатації як дія електрографії на фізичний стан оригіналу залишався поза увагою розробників. Однак, з огляду на потреби бібліотек і архівів в забезпеченні збереження документної бази, проблема залишається вельми важливою.

Відсутність необхідної інформації від розробників ініціювала детальне вивчення цієї проблеми в Російській державній бібліотеці². Висновки фахівців стосовно дії ультрафіолетового опромінювання на папір при звичайних режимах ксерокопіювання залишилися актуальними з огляду на сталість принципової схеми роботи апаратів. Для запобігання вірогідних реакцій фотолізу целюлози частота копіювання для крейдяного паперу не повинна перевищувати 12 разів на рік, а газетного і друкарського — 10 разів на місяць. Високоякісні сорти паперу із значним вмістом чистої целюлози можуть витримати більші норми копіювання. Не виключено, що інтенсивне світлове навантаження може мати прояв через значний проміжок часу (25 років).

Безперечно, що негативний вплив процесу електрографії на матеріальну основу документа є здебільшого проявом суттєвого зростання експлуатаційного навантаження на окремий примірник. У випадку збільшення загальних обсягів послуг з ксерокопіювання з'являється загроза зношування паперового носія і появи механічних дефектів, особливо на зброшурованих документах. Різноманітність пропозицій сучасного ринку електрографічних апаратів, до деякої міри, вирішує останню проблему. В разі заміни їх парку в бібліотеці доцільно обирати моделі з консольними пристроями, що запобігають ушкодженням оправи. Апаратом такого типу є новітня модель Фірми Rank-Херох Херох 5435. Однак, слід мати на увазі, що в усіх випадках технологічне отримання копій потребує щільного притискання примірника до робочого столу. Процедура зашкоджує документу, що досить швидко стає помітним.

Зважаючи на існуючі реалії, політика щодо заборони або обмеження ксерокопіювання повинна стосуватись документів, пріоритетних для довготермінового зберігання в їх первісному вигляді. В таких випадках інформаційне забезпечення читачів бажано здійснювати через фоторепродуціювання³. Значно менша популярність цього методу у по-

III. Технології реставрації документів

ривнянні з електрографією пояснюється щонайменше трьома причинами: незрівнянно нижчою швидкістю отримання копій, порівняно високою ціною фотоматеріалів і обладнання, психологічним бар'єром в опрацюванні мікрофіш і мікрофільмів. Перешкодою для його поширення в бібліотеках є також необхідність оснащення читальних залів якісною відтворюючою апаратурою, певні незручності в роботі з нею, складності в технічному забезпеченні, трудомісткістю самого процесу знімання і оброблення плівки³.

Перспектива фоторепродуціювання в бібліотеках — царина збереження і розширення їх документної бази. Тому у відповідних програмах великих книгозбірень, які одночасно виконують функції інформаційних центрів і хранителів книжкової спадщини, цей метод посідає чільне місце. Прикладом може бути Національна бібліотека Франції в Парижі (НБФ), більш ніж шестидесятирічний досвід фотокопіювання якої віддзеркалює історію методу в практиці установ такого типу^{4, 5}.

Перші спроби фотокопіювання в НБФ відносяться до довоєнного періоду. Тоді копії виготовлялись на замовлення дослідників в спеціально обладнаній для цього лабораторії. Виготовлені мікрофільми дозволили зберегти тексти рукописів, втрачених під час окупації Парижа, і започаткувати страховий фонд Бібліотеки. Сьогодні ці копії мають статус і цінність оригіналів⁵.

По війні фотокопіювання в бібліотеках було єдиною можливістю для дослідників мати факсимільну копію потрібного документа. В цей період функціонування методу обмежувалось лише обслуговуванням читачів. Однак, через вищезазначені причини, а також відсутність технологічних стандартів виготовлення фотокопій і, як наслідок, посередню або навіть низьку якість готового продукту, послуга викликала певну неприйнятність з боку користувачів. Тож, в 1960 рр., з появою ксерокопіювання, метод не витримав конкуренції і в громадських бібліотеках втратив свої позиції. З того часу фотокопіювання залишилось на озброєнні великих книгозбірень, на кшталт НБФ, які в першу чергу мали опікуватись збереженістю своїх колекцій. Розширенню його обсягів сприяли, по-перше, усвідомленість існуючої тенденції до погіршення фізичного стану матеріальної основи документів при довготерміновому зберіганні, по-друге, можливості методу (ураховуючи надбання науково-технічного прогресу) щодо запобігання їх остаточній втраті^{4, 6}.

В 1980 рр. комісія експертів на чолі з почесним інспектором бібліотек М. Кайє (комісія Кайє) визнала фізичний стан фондів НБФ вкрай незадовільним. В запропонованому нею плані заходів щодо забезпечення збереження писемної спадщини (що мав три пункти), мікрофільмування і мікрофішування передувало реставрації і опрацюванню оригіналів, а також розробленню технології масової нейтралізації паперу для усунення кислотності⁴.

Увага до фотокопіювання є результатом узагальнення типової ситуації, що склалася в великих бібліотеках: а) неможливість реставрації усіх зіпсованих книг; б) відсутність техніки для масової обробки колекцій, що знаходяться у загрозовому

стані. В цій ситуації фоторепродуціювання видавалось технологією, що дозволяла найбільш повно вирішити низку проблем стосовно збереження фондів і їх доступності для читачів.

В загальному комплексі заходів по мінімізації впливу шкідливих факторів оточуючого середовища на документ, заміна його на копію в повсякденному користуванні дозволяла зменшити експлуатаційне навантаження на першоджерело. Відтак, знижувались ризики механічних ушкоджень, передчасного заносування, актів вандалізму і крадіжок, створювались умови для архівного зберігання. Це, перш за все, стосувалось оригіналів, які треба було донести до прийдешніх поколінь у їх первісному вигляді. У цьому зв'язку важливим результатом роботи комісії слід вважати збільшення фінансування і, відповідно, обсягів фотокопіювання в підрозділах НБФ, де зосереджені фонди капітальної цінності (унікальні книги, рукописи, естампи, карти тощо), доступ читачів до яких обмежувався⁷.

Розроблення конкретних програм покладалось на фондоутримувачів з огляду на їх обізнаність щодо специфічних особливостей довірених їм документів і читачього попиту⁵. Так, у відділі друкованих видань звернулись до видатних книг ХІХ ст. (ураховуючи їх стан) і книг, присвячених Великій французькій революції. У відділі рукописів перевагу надавали сучасним, ще неоправленим документам і раритетам з кольоровими ілюстраціями⁷. Відділ естампів і фотографій намагався зберегти найбільш ушкоджені колекції, що користувались підвищеним попитом дослідників⁸.

Стратегія фоторепродуціювання, розроблена експертами для документів, що мають потенційно нетривку паперову основу, полягала не стільки в рятуванні їх фізичної цілісності, скільки в збереженні інтелектуального змісту. Останнє забезпечувалось перенесенням інформації на фотооснову, яка, в даному випадку, видавалась більш надійною, ніж традиційний папір. Така концепція методу максимально прийнятна для усіх видань, що знаходяться під загрозою зникнення через поганий стан паперового носія. В НБФ з цією метою фотокопіювались усі книги, видача і довготермінове зберігання яких з вищезазначеної причини стали неможливими. Метод також дозволив забезпечити довговічність інформації, зосередженої в газетах і виданнях ХІХ — першої половини ХХ ст. надрукованих на здатному до саморуйнування кислотному папері. З 1980 р. на виконання цих програм виділялись цільові субсидії у розмірі 10 млн. франків на рік⁴. Кошторисні витрати за станом на 1990 р. оцінювались у 1-3 млрд. франків⁹.

Найважливішим підсумком роботи комісії Кайє слід вважати створення в НБФ спеціалізованої розгалуженої служби з оброблення різних видів документів. Рукописи, естампи, карти, плани, ноти реставрувались і репродуціювались в Парижі, книги — в філіалі в Сабле, газети і журнали — в Провені. Кожна лабораторія мала все необхідне обладнання для знімання, проявлення і виготовлення копій⁴. З міркувань зручності експлуатації і відповідно до специфічних особливостей документів, фотокопії могли мати вигляд мікрофільмів і мікрофішей (ма-

лий формат), а також чорно-білих і кольорових фотографій та ектахромів (великий формат)⁶. Практика показала, що, загалом, для обслуговування читачів і потреб бібліотеки можна обмежитись трьома повними комплектами фотоматеріалів: 1) копія для регулярного вжитку, 2) страхова копія, що зберігається окремо від першоджерела і використовується у виключних випадках; 3) копія, призначена для тиражування.

Потужна виробнича база, що постійно оновлювалась, підготовлений висококваліфікований персонал і суттєва фінансова підтримка від держави дозволила НБФ упродовж останніх двох десятиріч планувати і здійснювати систематичне репродуціювання своїх колекцій. Це робилось з метою заміни оригіналів на фотокопії для обслуговування читачів і для формування страхового фонду на мікроносіях.

Водночас проводилась значна робота із створення фототеки автоматизованих каталогів і довідників на мікроформах³, фототека виключала можливість повторного копіювання першоджерел в разі отримання замовлення на копію, забезпечувала використання замінювачів для координації спільних програм з мікрофільмування, сприяла запобіганню копіювання однакових матеріалів декількома установами. Остання функція зумовлювала раціональне комплектування фондів в національному або навіть міжнародному масштабах при обмежених кредитах і постійному зростанні витрат на зберігання⁶. На сьогодні відповідні програми забезпечуються розвинутою технічною базою методу фоторепродуціювання у більшості великих книгозбірень Європи і Америки.

Важливим результатом від впровадження фототеки в бібліотечну практику стало удосконалення умов праці і підвищення її ефективності для бібліотекарів і читачів. Дослідники дістали змогу працю-

вати в автоматизованому режимі з каталогами, довідниками, документами, а також швидко і оперативно отримувати необхідні матеріали із інших бібліотек. Добре налагоджена система МБА і ММБА сприяла задоволенню більшості читацьких вимог. Було удосконалено читальні зали і апарати для перегляду мікрофільмів і мікрофільмів. На бажання читачів виготовлялись копії в традиційній паперовій формі³.

Фоторепродуціювання можна вважати первісною новітніх технологій в бібліотечній справі, які концептуально змінюють взаємовідносини читача і бібліотеки. Із користувача книгою він стане споживачем інформації. Обладнання бібліотеки комплексом новітньої техніки в майбутньому перетворить її на потужний інформаційний центр і одночасно — музей книги.

Примітки

¹ Клячкин Ю. Электрография приближает нам завтрашний день // Библиотекарь. — М., 1991. — С. 32-37.

² Малахова Г. М., Ньюша Ю. П. Влияние копирования на долговечность библиотечных фондов // Художественное наследие. — 1980. — Вып. 6. — С. 145-151.

³ Толина Н. И. Новая техника — новые тенденции // Библиотековедение и библиография за рубежом. — 1990. — Вып. 125. — С. 69-76.

⁴ Ридер Ж. Л. Обеспечение долговечности собраний Национальной библиотеки в Париже // Там же. — 1982. — Вып. 86. — С. 5-11.

⁵ Арну Ж. М. Микрофотография и обеспечение сохранности: время перемен // Там же. — 1990. — Вып. 124. — С. 84-87.

⁶ Вейль М. Предложения по сохранности фондов // Там же. — 1982. — Вып. 86. — С. 24-27.

⁷ Каллю Ф. Хранение и обеспечение сохранности в отделе рукописей Национальной библиотеки в Париже // Там же. — 1982. — Вып. 86. — С. 11-12.

⁸ Мало М. Микрофильмирование эстампов — одно из направлений плана по обеспечению их долговечности // Там же. — 1982. — Вып. 86. — С. 19-24.

⁹ Ле Руа Ладюри Л. Перспективы развития Национальной библиотеки в Париже // Там же. — 1990. — Вып. 124. — С. 81-84.

